

УДК 37.016: 81'243

ОЛЕНА СМОЛЬНІКОВА

(Київ)

КАТЕГОРІЯ АВТОНОМНОГО НАВЧАННЯ У ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Здійснено категоріальний аналіз автономного навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Представлено змістове наповнення поняття «автономне навчання». Досліджено співвідношення цього феномену з тотожними поняттями, зокрема: «самостійність», «самостійна робота», «самоосвіта», «самонавчання» та ін.

Ключові слова: автономія, самокероване навчання, самоосвіта, самонавчання, самостійна робота.

Зміна парадигми навчання сприяла переосмисленню змісту та цілей навчання. Перед сучасною вищою школою постала проблема формування нових професійних якостей майбутнього випускника-спеціаліста. Першочергове місце посідає розвиток навичок самооцінювання, самоконтролю, спонування до відповідальності за власне навчання, володіння основними навчальними компетенціями для вирішення проблем, які постають у професійній діяльності, виховання потреби студента у самоосвіті протягом життя.

Вирішенню цього питання допоможе звернення до концепції автономного навчання (*learner autonomy / autonomous learning*), яка протягом багатьох десятиріч розробляється зарубіжними вченими в контексті особистісно зорієнтовано-

го підходу до вивчення іноземних мов (О. А. Гаврилюк, Н. С. Кіргінцева, Н. Ф. Коряковцева, Т. Ю. Тамбовкина, Р. Benson, L. Dickinson, M. Gremmo, H. Holec, D. Little, R. Pemberton, R. Smith та ін.). Основна ідея концепції розкривається у самостійному оволодінні студентами стратегіями, прийомами та управлінням особистою навчальною діяльністю від постановки цілі до самооцінки результату навчання.

Слід зазначити, що дослідження вітчизняних психолого-педагогічних, науково-методичних та Інтернет-джерел виявило, що концепція автономного навчання незаслужено залишається поза увагою вітчизняних науковців. Можливим поясненням цієї ситуації є ототожнення категорії «автономія» з такими поняттями, як «самостійність», «самостійне навчання», «самоосвіта», «навчально-пізнавальна компетенція» тощо, які у вітчизняній науковій літературі нерідко використовують синонімічно. Цей феномен часто визначається з позиції багатofункціональності та нерозробленості цього терміну. Іншою причиною є безліч інтерпретацій терміну «автономне навчання», яке розглядається у контексті інших педагогічних та психологічних понять.

Наше дослідження пов'язане з уточненням інтерпретацій категорії «автономного навчання», та його співвідношення з близькими за значенням поняттями, що і стало *метою цієї статті*.

Уперше поняття автономії («*autogestion*» (фр. самокерування) у педагогічному контексті з'являється у працях відомого французького педагога С. Френе у 20-х рр. ХХ ст. Науковець уважав, що «*autogestion*» є однією з головних освітніх цілей та містить такі вміння, як саморегуляція особистої діяльності, відповідальність за власні дії та самооцінка [8, с. 4-9]. Таким чином, ідеї С. Френе можна вважати основою сучасної концепції автономного навчання.

Вивчення та аналіз ряду наукових психолого-педагогічних джерел свідчить, що феномен «автономія» має своє походження з різних галузей наук і сфер діяльності, а отже – є міждисциплінарною категорією. В англomовній науковій літературі цей термін визначається як «*autonomy*». У вітчизняній психолого-педагогічній літературі йому відповідає два терміни «*автономія*» і «*автономність*», які часто вживаються у синонімічному значенні. Автономія має як індивідуальну, так і соціальну складову. Вона не визначається певними правилами, але й не характеризується неорганізованістю у навчанні. Одночасно з аспектом незалежності, визначається взаємозалежність із іншими суб'єктами навчання. Деякі вчені (Н. Ф. Коряковцева, А. В. Конишева, І. М. Хмелідзе) визначають автономність як психологічну особистісну якість (характеристику індивіда), а автономію – як потребу особистості у виявленні цієї якості та характеристику навчального процесу.

Британський учений Х. Холек був першим, хто дав офіційне визначення автономії у вивченні іноземних мов. Науковець уважав, що це «здатність узяти на себе відповідальність за власну навчальну діяльність, включаючи всі її компоненти, а саме: визначення цілей, змісту та послідовності, вибір методів і прийомів, організація процесу оволодіння знаннями з точки зору часу, місця та темпу, а також оцінка отриманих результатів та всього навчального процесу» [6, с. 77].

Ірландський дослідник Д. Літл, фокусуючись на вивченні іноземних мов, охарактеризував навчальну автономію як здатність до незалежних самостійних дій, критичної рефлексії, прийняття рішень. Така спроможність сприяє тому, що студент виробляє відповідне психологічне ставлення до процесу та змісту навчальної діяльності. Д. Літл уважав, що автономія – це загальний потенціал людини, який не залежить від викладання та навколишнього середовища і не обмежується віком, а отже є вродженою здатністю індивіда діяти самостійно, але який слід розвивати.

Особливої уваги заслуговує підхід до категорії «автономне навчання» У. Літлвуда, який вважає, що необхідною складовою автономії в навчанні є бажання та здатність діяти самостійно, що залежить від рівня мотивації, рівня знань та вмінь студента. Автор розглядає автономність студента у трьох складових: суб'єкта пізнання, суб'єкта комунікації та особистості [7, с. 430].

В залежності від сформованості кожного компонента навчальної автономії Ж. С. Анікіна, Н. Ф. Коряковцева, Л. Дікінсон, Б. Сінклар та ін. виділяють два її ступеня: обмежена (напівавтономія) та повна. Ю. В. Петровська, Л. В. Трофімова, Б. Сінклар та інші вчені вважають, що повна автономія – ідеалістична мета. Під обмеженою чи напівавтономією (*semi-autonomy*) Л. Дікінсон розуміє стадію, на якій студенти готуються до повної автономії.

Наше дослідження виявило, що серед науковців не існує єдиного вичерпного розуміння терміну «навчальна автономія» / «автономне навчання». Погляди на визначення цього терміну було згруповано. До першої групи відносимо науковців, які характеризують автономію при вивченні іноземної мови як ступінь відповідальності студента за свою навчальну діяльність (Є. Лукша, І. Насонова, Х. Холек, Л. Дікінсон, Д. Літл, Л. Дем та ін.). На їхню думку, автономія – це здатність до самокерованого навчання (*self-directed learning*), самостійне прийняття рішень та відповідальність за результат.

Друга група науковців визначає її як міру свободи студента у вивченні іноземної мови, яка розкривається у зміні відносин «учитель-учень» (У. Літлвуд, Е. Літлджон, Д. Трім). Більшість учених (Т. Ю. Тамбовкіна, А. В. Хуторської, L. Dickinson, Н. Holec, D. Little та ін.) погоджуються, що поняття «навчальна автономія» потребує готовності до активної саморегуляції, здатності до самооцінювання, подальшого проникнення в суть цього феномену і позитивного до нього ставлення, і вважають, що однією з її головних ознак є суб'єктність того, хто вивчає іноземну мову.

Однією з дефініцій, яка тісно асоціюється з терміном «автономність», є категорія «самостійність». Виведемо співвідношення цих понять. Г. С. Пригін вважає «автономність» синонімом поняття «ефективна самостійність» – як найважливішої інтегративної якості індивіда, яка відображує рівень сформованості системи усвідомленої регуляції [4, с. 9].

Головною, об'єднувальною ідеєю «самостійності» та «автономії» є тема «незалежності». З цим погоджується значна група вчених (І. О. Бобикіна, Н. Ф. Коряковцева, У. Літлвуд, О. О. Насонова, Дж. Трім). Однак, на думку іншої групи науковців (Л. Дікінсон, О. А. Гаврилюк, А. В. Конишева, О. Н. Соловова, Т. Ю. Тамбовкіна, І. М. Хмелідзе, М. В. Яцюк), поняття «автономія» має більш високий рівень ієрархії, так як студент несе відповідальність і за хід навчального процесу, і за його результат, а отже, цей термін, відображує більш високий рівень персональної відповідальності та свідомого ставлення до навчання. С. М. Репіна підкреслює, що самостійність, мотивація до навчання та самоконтроль найкраще виявляються у автономному навчанні.

У нашому дослідженні є необхідність конкретизувати термін «самостійна робота» у порівнянні з категорією «навчальна автономія». Не дивлячись на велику кількість наукових праць, присвячених проблемам і розумінню категорії «самостійна робота», серед науковців немає єдиного розуміння цього поняття. Аналіз цього явища виявив, що його визначення залежить від дидактичної мети навчання, характеру пізнавальної діяльності, рівня самостійності студентів та інших факторів. Вітчизняний учений В. Є. Бенера розглядає «самостійність» як необхідну умову виконання будь-якої діяльності та виділяє «пізнавальну самостійність» як інтегративну властивість особистості, пов'язану із самореалізацією

без зовнішнього примусу. «Самостійну роботу» студента визначає як властиву вищому рівневі розвитку його пізнавальної самостійності. Вона вважає, що «самостійність» – важлива передумова здійснення самостійної роботи [1, с. 54-62].

Зокрема, О. Н. Соловова бачить головну відмінність між досліджуваними термінами у тому, що в процесі самостійної роботи учні визначають технологію виконання конкретної навчальної задачі. Під навчальною автономією розуміється не тільки вибір, як слід навчатися, але і що потрібно вивчати задля досягнення поставленої мети.

Таким чином, на основі вивчення та узагальнення наукової літератури, було виявлено, що ці поняття мають низку спільних характеристик і в деяких аспектах трактування самостійності можуть уживатися синонімічно, але автономність усе ж характеризується більш високою мірою відповідальності, активності й свободи діяльності, більш високим рівнем самостійності.

Наше дослідження дозволяє стверджувати, що автономність – найвищий рівень самостійності та незалежності, яка ґрунтується на процесах самоконтролю та особистої свідомості, автономне навчання виконується з особистою метою поза та у доповнення навчального плану, часто без участі викладача. Самостійна ж робота – це частина навчальної програми, яка передбачає керівництво викладача, а отже, може відповідати у синонімічному значенні ступеню напівавтономії. Слід зауважити різний рівень відповідальності за результати навчання та соціальну складову цих явищ.

Часто з досліджуваною категорією асоціюють дефініції «самонавчання» та «самоосвіта». Проаналізуємо й ці підходи.

Науковий пошук Т. Ю. Тамбовкіної присвячено дослідженню самонавчання іноземним мовам в межах педагогічної синергетики. Автор розглядає проблеми самоорганізації як виду самостійної пізнавальної діяльності особистості, мета якої – автономне вивчення іноземної мови шляхом створення особистісної моделі самонавчання та самостійного розвитку компетенції самонавчання. Самонавчання пов'язане із когнітивними процесами, де учіння розглядається як процес активної взаємодії людини з навколишнім середовищем. Така взаємодія відбувається на когнітивному та метакогнітивному рівнях. Студенти, які шляхом розвитку компетенції самонавчання виходять на метакогнітивний рівень, досягають автономного самонавчання чи рівня автодидакту. Вони можуть самостійно ставити цілі, вибирати стратегію їх досягнення, самоорганізовуватись, планувати своє навчання, здійснювати самоконтроль та самооцінювання [5, с. 32-35]. У цілому, Т. Ю. Тамбовкіна розглядає терміни «самонавчання» та «навчальна автономія» як синоніми.

С. А. Днепров, у свою чергу, вважає самонавчання вищою формою навчання та визначає його «цілеспрямованою, систематичною, самостійною та автономною діяльністю суб'єкта процесу самонавчання із засвоєння знань, розвитку уяви, формування понять і категорій, набуття вмій і навичок» [2, с. 148], а отже, вважає поняття самонавчання найвищим рівнем самостійної діяльності.

Таким чином, на основі контент-аналізу ми прийшли до висновку, що самонавчання – це свідомо, цілеспрямована навчально-пізнавальна діяльність, керована особисто студентом, без участі викладача. А отже, цю дефініцію можна вважати синонімічною до повного ступеня поняття «навчальна автономія».

Розглянемо феноменологію поняття «самоосвіта». Н. В. Кузьміна визначає самоосвіту як складний процес, який передбачає самоорганізацію та самоконтроль і включає усвідомлення чеснот та недоліків власної особистості, рівня власної освіченості, вихованості [3, с. 5]. В. Є. Бенера зазначає, що самоосвіта – це навчання поза навчальним закладом засобами самостійної роботи.

Науковець Г. І. Панкратьєва вважає, що автономне навчання іноземних мов тотожне поняттям самонавчання / самоосвіта і переконана, що автономне навчання може застосовуватися у вигляді моделі організації самостійної роботи як у традиційній системі навчання, так і в умовах дистанційної освіти.

Результати логіко-системного аналізу психолого-педагогічної літератури дозволяють визначити, що самоосвіта відбувається з особистого бажання та слугує засобом розвитку та задоволення навчання, інтересів, світогляду, запитів та ін. студента.

Отже, дефініції «автономія» та «самоосвіта» близькі за змістом, але останнє поняття має під собою більш широке розуміння, чітке соціальне підґрунтя, яскраво виражений компонент культурного забарвлення та самовиховання. Самонавчання можна вважати головною складовою самоосвіти як однієї з форм самостійної пізнавальної діяльності, а правильно організована система такої діяльності призведе до самокерованості самоосвітньої діяльності як одного з факторів підвищення ефективності особистої навчальної діяльності.

Зазначимо, що у зарубіжних наукових методичних джерелах було виявлено значну кількість англomовних понять, які асоціюються з автономією / самостійністю. На цьому наголошував Р. Пембертон: «...різні терміни часто використовуються, щоб відобразити одне і те саме поняття» та «... один і той самий термін часто використовується у визначенні різних понять» [9, с. 2]. Для визначення категорії «самостійна навчальна діяльність» та термінів, які часто асоціюються з поняттям «навчальна автономія» П. Пембертон, Л. Дікінсон, Ф. Бенсон та інші зарубіжні науковці найчастіше вживають термін «самокероване навчання» (*self-directed learning*). Хоча терміни «автономне» та «самокероване навчання» мають різну історію свого розвитку, більшість зарубіжних учених вживають ці терміни синонімічно. Ф. Бенсон вважає, що самокероване навчання здійснюється під управлінням самого студента, а не під управлінням інших та зауважує, що різниця між цими поняттями в тому, що автономія – це здатність, яку студент розвиває до різного рівня, а самокероване навчання, це те, наскільки студент повинен діяти ефективно, відповідно до рівня особистих умінь. Цікавою є думка Х. Тайтенса, який вважає, що самокероване навчання – це автономні освітні зусилля студента, засновані на самоконтролі, особистій відповідальності за вибір предметів та засобів навчання. Отже, «самокероване навчання» – це метод навчання, який регулює сам студент, при цьому він виступає і суб'єктом, і об'єктом такої діяльності. Розглянувши всі інтерпретації поняття «самокероване навчання», ми дійшли висновку, що це поняття синонімічне за своїм функціональним змістом із поняттям автономне навчання.

Інші терміни, виявлені під час аналізу зарубіжних англomовних наукових джерел, які асоціюються з досліджуваною категорією: самодоступне навчання (*self-access learning*), самоінструктування (*self-instruction*), незалежне навчання (*independent learning*), саморегульоване навчання (*self-regulated learning*), дистанційне навчання (*distance learning*), гнучке навчання (*flexible learning*), самоплановане навчання (*self-planned learning*), відкрите навчання (*open learning*) взаємонавчання (*collaborative learning*), навчання у кооперації / співробітництві (*cooperative learning*), тандем-метод (*tandem language learning*), навчальні контракти (*learning contracts*), навчання дорослих (*adult education*), проектне навчання (*project-based learning*) та ін. – описують різні рівні та шляхи самостійного навчання, в той час як автономне навчання виявляє здатність та установки до такого навчання. На нашу думку, це пов'язано з імплементацією великої кількості різних мотиваційних підґрунть та психологічних теорій на заході, на основі яких розвивалося поняття навчальна самостійність.

Грунтуючись на проведеному порівняльному аналізі всіх розглянутих термінів, ми робимо висновок, що всі вони є семантично близькими. Терміни «самонавчання» та «самоосвіта» є синонімічними до досліджуваної категорії «автономне навчання», але поняття «самоосвіта» є більш широке за своїм значенням і має виражене соціально-виховне підґрунтя. Іншою синонімічною категорією вважаємо англomовний термін «самокероване навчання» (*self-directed learning*).

Таким чином, результати логіко-системного та контент-аналізу, узагальнення ряду наукових психолого-педагогічних, методичних та Інтернет-джерел, конкретизація базових понять дослідження дозволяє відзначити, що термін «автономне навчання» (*autonomous learning* / «*learner autonomy*»), як педагогічна категорія розглядається нами як процес, під час якого студент особисто організовує та систематизує власне навчальне середовище, за / без (у залежності від рівня автономності студента) допомоги, управління, вказівок викладача. Таке навчання базується на персональних потребах у знаннях студента та його здатності і особистих можливостях визначити мету навчання. Оскільки автономне навчання є необхідною умовою активізації навчальної діяльності та безперервної освіти студента, одним із завдань, які стоять перед сучасними вищими навчальними закладами є організація сприятливих умов та формування необхідних навичок для розвитку навчальної автономії майбутнього спеціаліста у навчальному процесі вищої школи.

Перспективним напрямом подальшої розробки окресленої проблеми має бути вивчення зарубіжного досвіду розвинених англomовних країн із метою впровадження автономного навчання у вітчизняну систему вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенера В. Є. Развитие теории и практики самостоятельной работы студентов у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX – початок XXI ст.): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Бенера Валентина Єфремівна. – К., 2011. – 622 с.
2. Днепров С. А. Педагогическое сознание: теория и технологии формирования у будущих учителей: монография / С. А. Днепров. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 1998. – 298 с.
3. Кузьмина Н. В. Рационализация самообразования, самоподготовки, самоконтроля учащихся СПТУ : метод. рекоменд. / Н. В. Кузьмина. – Л., 1988. – 93 с.
4. Прыгин Г. С. Психология самостоятельности: монография / Г. С. Прыгин. – Ижевск, Набережные Челны : Изд-во Института управления, 2009. – 408 с.
5. Тамбовкина Т. Ю. Самообучение иностранным языкам как подсистема вузовского лингвистического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Тамбовкина Татьяна Юрьевна. – М., 2007. – 375 с.
6. Holec H. *Autonomy in Foreign Language Learning* / H. Holec. – Oxford : Pergamon, 1981. – 87 p.
7. Littlewood W. *Communicative Language Teaching* / W. Littlewood. – Cambridge, 1981. – 225 p.
8. Nodari C. *Autonomie und Fremdsprachenlernen* / C. Nodari // *Fremdsprache Deutsch*, 1996. – Sondernummer : *Autonomes Lernen*. – S. 4-10.
9. Pemberton R. *Taking Control: Autonomy in Language Learning* / Pemberton, R., Edward, S. L., Pierson, H. D. – Hong Kong : Hong Kong University Press, 1996. – 337 p.

ЕЛЕНА СМОЛЬНИКОВА

КАТЕГОРИЯ АВТОНОМНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕДМЕТНОМ ПОЛЕ ПЕДАГОГИКИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Проведён категориальный анализ автономного обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях. Представлено содержательное наполнение понятия «автономное обучение». Исследовано соотношение этого феномена с тождественными понятиями, такими как «самостоятельность», «самостоятельная работа», «самообразование», «самообучение» и др.

Ключевые слова: автономия, самообразование, самообучение, самостоятельная работа, самоуправляемое обучение.

OLENA SMOLNIKOVA

CATEGORY OF AUTONOMOUS LEARNING IN SUBJECT AREA OF PEDAGOGICS OF THE HIGHER EDUCATION

This paper draws on categorical analysis of autonomous foreign language learning in the educational process of higher education. It has been said that teaching should foster the learner's capacity for autonomous thinking and responsibility. Students need to plan their study, and to do this they should be aware of their abilities and needs. They also need to be able to reveal their needs and experiences.

The core of the learner-centred approach is the autonomous learning. The term is highlighted in this paper. Many approaches (O. Havrylyuk, N. Kirhintseva, N. Koryakovtseva, T. Tambovkyna, P. Benson, L. Dickinson, M. Gremmo, H. Holec, D. Little, R. Pemberton, R. Smith) for developing of learner autonomy have been identified. In official framework autonomous language learners are able to take charge of their own learning (H. Holec, 1981) and develop a capacity for detachment, critical reflection, decision making, and independent action (D. Little, 1991). The term "autonomy" has been advocated on largely cross-disciplinary grounds. Benson was the first who introduced the idea of different ways of autonomy: "technical", "psychological" and "political". The paper shows that the autonomous learning is a generally occurring learning outcome from university study and it is argued that students require self-confidence in their own abilities to realize this as well as the correlation of this phenomenon with equal terms such as "independence", "self-study", "self-education", "self-learning" / "autodidaxy" and others. These terms are the key concepts for learner autonomy where learners are responsible to monitor their own achievements and have the ability and responsibility to evaluate their own development in one definite language skills. The synonymous categories emphasize a shift of attention to learner-oriented approach to language learning. They mainly describe different ways and degrees of learning by yourself, whereas autonomy refers to abilities and attitudes or the capacity to control your own study. The point is that learning by yourself is not the same thing as having the competence to study by yourself. For example, self-education is not formal education and can truly occur when people are not compelled to learn. It is one's own education without depending upon an external educational agent. Autodidaxy – urges that self-direction be differentiated as a purpose for learner control of decision-making from an educational method in which teachers use processes for promoting self-direction. The terms "self-directed learning" and "independent learning" also refer to types of learning by yourself. Many scientists (R. Brockett, R. Hiemstra etc.) define self-directed learning as a process where learner assumes primary responsibility for planning, implementing, and evaluating the process of studying. So these notions are very often used as synonyms for autonomy.

There are also lots of obstacles to adopting such approaches in facilitating students' learning and development into autonomous, life-long learners in Ukrainian higher education. The promotion of autonomous learning becomes an integral component of language teaching.

Keywords: *autonomy, autonomous learning, self-education, self-study, self-directed learning, self-learning.*

Держано 12.07.2014, рекомендовано до друку 29.08.2014.